

Níggju milliúnir ára gomul steinrenning vestan fyri Mykines

Fyrsta føroyska steinrenningin av súgdjóri varð funnin fyri sjei árum síðani av Bjarna Jacobsen undir garnasetu við Anitu í ein útnyrðing úr Mykinesi. Steinrenningin er av nevinum av einum umleið níggju millióna ára gomlum nevhvali, *Choneziphius planirostris*

Mynd 1. Bjarni Jacobsen við steinrenningini av nevhvalinum.

Í 2007 setti garnabáturin Anita gørn á 400 metra dýpi í ein útnyrðing úr Mykinesi. Ein dagin sá Bjarni Jacobsen (sí mynd 1) ein løgnan lut í einum av gørnunum. Fyrstu tankarnir hjá Bjarna vóru, at hetta helst bara var ein heldur øðrvísi steinur, ið ofta setast fastir í gørnunum. Men Bjarni legði skjótt til merkis, at so var ikki. Hann legði forkunnuga lutin til viks og tók hann við til lands. Eftir at hava kannað lutin, helt hann, at hetta var partur av beinagrind, móguliga ein skøltur frá einum stórum djóri ella okkurt líknandi. Bjarni visti, at tlíkar steinrenningar ikki áður vóru staðfestar í Føroyum, so her var talan um nakað serstakt.

Eftir nakrar royndir uttan avgerandi úrslit at eyðmerkja steinrenningina, m.a. á Geologisk Museum í Keypmannahavn, varð luturin sendur til serfrøðingin Klaas Post á Natural History Museum í Rotterdam. Hann staðfesti, at talan var um fremra partin ella trýnið av nevinum frá einum 8-10 milliónum ára gomlum útdeyðum nevhvali, *Choneziphius planirostris* (sí mynd 2 og 3). Jarðfrøðiliga tíðarskeiðið, tá hesin nevhvalur var til, nevnist miocen (o.u. 23-5 mió. ár síðani).

Jens-Kjeld Jensen

nolsoy@gmail.com
sjálvlærdur náttúruserfrøðingur, Náttúrugripasavnið/Søvn Landsins

Uni Árting

ua@jf.fo
jarðfrøðingur á Jarðfeingi og adjunktur í jarðfrøði á Fróðskaparsetur Føroya

Mynd 2. Steinrenningin av føroyska *Choneziphius planirostris* nevhvalinum samansett í eini tekning av øllum skøltinum frá *Choneziphius leygii* ættini (Bianucci et al. 2013)

Mynd 3. 44,5 cm. langa føroyska nevhvala steinrenningin *Choneziphius planirostris* sæst her frá undirsíðini. Her síggjast tíðilliga tvey kjálkabein í undirmunninum.

Veðurlagið tá minti um núverandi veðurlag, men var nakað heitari. Steinrenningin vigar 3,9 kg og hevur eykenda, slípaða og tærda yvirflatu, ið ofta sæst á steinrenningum frá havbotninum.

Hetta er fyrsta steinrenningin av súgdjóri funnin í Føroyum, so hon má metast sum ein sannur dýrgripur. Samstundis er hetta norðasta staðsetingin av steinrunnum nevhvali og vísir, at fosfatklumpar (en. phosphate nodules) finnast á havbotninum um okkara leiðir – møguliga í stórum mongdum. Líknandi fund fingi myndugleikar í Suðurafrika at seta í verk umfatandi kanningarferðir fyrst í 20. öld fyri at lýsa hetta tilfeingið nærri. Í nýggjari tíðum hava hesi djúphavs tilfeingi fingið fiskiveiðufólk í eitt nú Namibia at óttast, tí at myndugleikarnir eru farnir undir at taka upp hesi fosfat jarðløgini. Um hetta er fyri at fáa hendur á fosfatinum ella diamantum, ið sigast at finnast saman við hesum steinrenningum, er enn óvist. Men djúphavið goymir eisini nógvar dýrgripir, bæði

gimsteinar og steinrenningar, ið bíða eftir at verða funnir.

Nevhvalur

Nevhavalur (*Ziphiidae*) kavar djúpt, er smæðin av lyndi og livir av høgkuslokki. Hesin heldur serstaki atburður er grundin til at fleiri nevhvalasløg, til fyri fáum árum síðani, bert vóru kend frá leivdum á fjarlagdum strondum.

Trý núlivandi sløg av nevhvali eru kend í Føroyum. Best kenda er uttan iva døglingurin. Hini bæði sløginu eru sjáldsamari, Norðurhavs Nevhvalur (*Mesoplodon bidens*), sum sæst á mynd 4, og Cuvier's Nevhvalur (*Ziphius cavirostris*). Allir hesir nevhvalir kava niður á umleið 2000 metra dýpið, og kunna verða undir í útvið hálvan annan tíma.

Føroyska steinrenningin av nevhvali

Steinrenningar av nevhvalinum *Choneziphius P planirostris* vóru av teimum fyrstu av hvali, ið vórðu

Mynd 4. Norðhavs Nevhvalurin (*Mesoplodon bidens*), sum her sæst strandaður á sandinum í Trongisvági 10 februar 2014, er tætt í ætt við føroysku steinrenningina. Myndina hevur Don S. Petersen tikið.

Mynd 5. Oyrabein av stórhvali.

kannaðar. Baron de Cuvier eyðmerkti og greinaði sjálfur eitt steinrunnið, tannleyst hvalatrún í 1823 frá Scheldt ánni nærhendis Antwerp, og segði, at talan var um nevhval. Hóast hetta var fyrsta nevhvalasteinrenningin, eru enn bert einar 40 staðfestar síðani. Hígarartil eru bert partar av nevhvalahövdinum funnir.

Aðrastaðni enn í Niðurlondum og Belgia eru fáar nevhvalasteinrenningar staðfestar. Hesar eru frá 19. öld í brattlendinum við Suffolk í Bretlandi og frá fosfat jarðlögum frá eysturströndinni í Ameríku.

Seinast í 19. öld funnu fólk á kendu Challenger kanningarferðinni steinrenningar av oyrnabeinum (sí mynd 5) frá djúphavi. Flestu av hesum stavaðu frá ókendum nevhvalaslögum. Hetta bendi á, at hesar steinrenningar ikki vóru avmarkaðar til Niðurlond og Norðsjógvín, men at tær eisini funnust í Kyrrahavinum. Í 20. öld komu sjómenn úr fleiri heimspørtum fram á lagnar grótlíknandi lutir nærhendis arktiska økinum í Atlantshavinum og lágarktiska økinum í Indiska havinum. Flestu teirra tveittu hesar lutir fyri borð aftur, men nakrir av lutunum vórðu tiknir við til lands og goymdir í myrkum skotum á søvnum.

Í greinini í 1986, Whithmore *et al.*, leggja hövundarnir dent á týðningin av at steinrenningar finnast kring allan heimin. Somuleiðis vísa teir á, at flestu av hesum steinrenningum eru frá djúphavinum, nærhendis økjum, har nógvir fosfatklumpar (en. phosphate nodules) eru at finna. Hesir fosfatklumpar verða til við beinleiðis úrskiljing av kalsium (Ca) í fosfatríkum kálksteinum (minst 0,5% av P_2O_5). Størri steinrenningarnar av nevhvalinum kunnu í roynd og veru eisini kallast fosfatklumpar og eru oftani mettaðir við francolite, t.e. einum karbonatríkum frábrigdi av steinslagnum flaura-

patitt, sum er hövuðsinnihaldið í fosfatgróti. Tey flestu av øllum hesum økjum eru dømi um stöð við økjandi havstremum í seinnu helvt av miocentíðini við ríkum djóralívi, og steinrenningarnar hiðani eru tilsvarandi nógvir.

Suðurafrikanska ströndin

Í 2005 kannaðu granskarar eitt stórt og sermerkt savn av steinrunnum nevhvalaskøltum í Iziko savninum í Cape Town. Heilar átta ættir og 10 nýggj sløg av nevhvali vóru fyri fyrstu ferð staðfest/eyðmerkt í greinini hjá Bianucci *et al.*, 2007. Hetta vísir, at stóra fjølbroytni av nevhvali fram við landgrunninum í dag var eins stórt ella størri í Miocene. Nevhvalirnir hava lagað seg til ávís dýpi á hellingini fram við longum strandarlinjum, har teir hava veitt høgguðslökk í stórum nøgdum líka síðani.

Føroyski dýrgripurin

Steinrenningin av nevhvalinum, sum Bjarni fann, er ikki einans tann fyrsta av sínum slagi í Føroyum og tann norðasta staðsetingin av sínum slag. Henda steinrenningin bendir samstundis á, at fosfatrík jarðløg kunna vera á føroyska landgrunninum.

Takk

Takk til Bjarna Jacobsen, ið fann steinrenningina og Sólfinn Kjærbo fyri at fáa hesa týðandi steinrenning til okkara. Somuleiðis takk til Klaas Post fyri at greina steinrenningina og eyðmerkja slagið.

Komandi greinar

Næsta grein í røðini verður ein nærri frágreiðing um steinrenningar og avrit av bløðum og trøum í gróti.

KELDUTILFAR
Bianucci G., Mijan I., Lambert O., Post K., O. Mateus (2013) Bizarre fossil beaked whales (Odontoceti, Ziphiidae) fished from the Atlantic Ocean floor of the Iberian Peninsula. *Geodiversitas* 35 (1): 105-153.
Post, Klaas & Jensen, Jens-Kjeld 2013. On diamonds, a mammal fossil from the Faroe Islands, and the northernmost occurrence of fossil beaked whales. *Cranium*. Tijdschrift van de Werkgroep pleistocene. November: 19-21.
Whithmore F.C., Morejohn G.V. & H. T. Mullins (1986). Fossil beaked whales – *Mesoplodon longirostris* – dredged from the ocean bottom. *National Geographic research* 2 (1): 47-56.